

РЕЦЕНЗИЯ

от **Радослав Димитров Радев**, проф. д-р във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „**доктор**“

по: област на висше образование 1. Педагогически науки

професионално направление 1.3. Педагогика на обучение по ...

докторска програма Методика на обучението по български език и литература

Автор: **Наталия Иванова Мацева**

Тема: Развиване на ключовата компетентност „умение за учене“ при работа с текст в обучението по български език (5.-7 клас).

Научен ръководител: доц. д-р Фани Евгениева Бойкова

(акад. дл., н. ст., име, презиме, фамилия – висше училище или научна организация)

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РД-21-541 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Развиване на ключовата компетентност „умение за учене“ при работа с текст в обучението по български език (5.-7 клас)“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по..., докторска програма Методика на обучението по български език и литература. Автор на дисертационния труд е **Наталия Иванова Мацева** – докторантка в задочна форма на обучение към катедра Българска литература и теория на литературата с научен ръководител доц. д-р Фани Евгениева Бойкова от ПУ „Паисий Хилендарски“

Представеният от **Наталия Иванова Мацева** комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;

- дисертационен труд;
  - автореферат;
  - списък на научните публикации по темата на дисертацията;
  - копия на научните публикации;
  - списък на забелязани цитирания;
  - декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
  - справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет.
- Докторантът е приложил 7 статии, които са в престижни издания и с коректно представени библиографски данни.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторант Наталия Иванова Мацева е завършила специалността Български и руски език в ПУ „Паисий Хилендарски“, тя е магистър по финанси, била е учител по руски език, а от 2010 г. до днес е учител по български език и литература“ в СУ „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив. От 2019 г. е докторант в катедра „Българска литература и теория на литературата“, отчислена е през 2022 г. Дисертацията е представена предсрочно, и в него не е открито плагиатство. Изследването е правено три учебни години и е завършен цикъл на 5.-7. клас, което дава добра възможност да се проследят резултатите от експеримента. Прави впечатление изключително богатата на идеи и възприятия вътрешна защита на дисертацията в катедра „Българска литература и теория на литературата“. Важното е, че е разискван въпроса за практическата приложимост на методите в дисертацията, тъй като той е ключов проблем. Благодарение на учителския стаж за характерност на труда трябва да отбележим добрия синтез между теоретичните знания и педагогическия опит. Затова можем да кажем за Наталия Мацева, че тя е творила дните си.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Важността на научната теза е, че ученето се приема за инструмент не само за усвояване на знание, а представя необходимите аргументи за постигане на целите. Това е нова теза, според мен доста продуктивна, тъй като натрупването на знания може да доведе до проблемна слепота, ако наученото не се активира като аргумент за последваща мисловна и комуникативна дейност. Ето защо Наталия Мацева активира текстове от различните сфери на комуникацията, тъй като текстовете са разнообразна езикова структура, която позволява получаването не само на лингвистична информация, но и бърза смяна на гледните точки, които активират диалогичността. А това означава не само овладяване на умения, а и удоволствие от тяхното прилагане. Да се съгласуват мотивирането за учене и удоволствието от него е трудно, но то съдържа сладкото предчувствие, че ако обикнеш луната, ще познаеш слънцето. Именно

поради това текстът не е пряко познание, а път към него така че личността да познае себе си. В този смисъл Наталия Мацева утвърждава, че формирането на компетентност е процес, а не крайна цел на обучението, защото умението не е статика, а дразнимост и повишена чувствителност, чрез които усвояването на езика е форма за откриване на света.

4. Познаване на проблема.

Наталия Мацева има солидна научна подготовка по проблема, умее да съгласува и същевременно да постави граници между институционалното, научното и методическото въвеждане на проблема, така че да е ясна системата, която изгражда и да са функционални за практиката формираните компетентности. Ето защо тя приема за ключова компетентност „Умението за учене“ и смята, че комуникативната характеристика на обучението може да се постигне чрез „текстоцентричната му насоченост“. Леко съм изненадан от термина „текстоцентричност“ (с.31) и по точно от начина му на използване, тъй като той съдържа същността на тезата, но и противоречието, тъй като текстът като оплътняване на метода наистина центрира обучението, но по своята същност той е културен и комуникативен феномен, който стои над метода. Това противоречие обаче е осъзнато от докторантката и бих казал даже, че тя умело се възползва от него при осъществените методически решения, още повече когато използва възможностите на рефлексията и саморефлексията.

5. Методика на изследването

Избраната методика на изследване е функционална, тъй като теоретичното разгръщане на проблема се осъществява на принципа на съотносителността между отделните постановки за компетентностите дори чрез тяхното съотнасяне към способностите. Това ѝ позволява да постигне нова характеристика на методическите единици и урочната система не само в рамките на една учебна година, а в целия курс на прогимназиалното обучение. Това означава, че ефективността на прилагания подход се мисли и като перспектива на компетентността „Умение за учене“. В това виждам и оптимизма при използването на стратегиите ѝ – компетентностите да се мислят като настоящи възможности и като перспективи на изградените умения. Използването на анкетния метод дава добра ориентация за ефективността на приложените методи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд на Наталия Мацева е изграден в четири глави, в които в последователност се дават теоретичните постановки за компетентностите, стратегиите за изграждане на „Умението за учене“, техниките за повишаване активността на учениците и анализ на записаните резултати. Всичко това е в рамките на 207 стр. с приложения и със значително богата библиография. В научната теза няма разминавания, разнообразието в техниките е форма на съгласуваност, а въображението на учителя „медиатор“ поражда учудването на учениците, което подбужда тяхната активност. В първа

глава дипломантката е проявила своето умение за научно изследване и за систематизиране, обосновава защо „Умението за учене“ трябва да се осмисля като ключова компетентност и защо може се използва за овладяване на другите компетентности. Същевременно приема, че компетентностите са в динамична връзка, тъй като взаимно се проникват и допълват. Функционалността на „Умението за учене“ се изразява в това, че то е мотивирано учене и в този смисъл според Наталия Мацева е „метаспособност“, тъй като е в основата на цялостното развитие на ученика (с.22). Употребата на термина „метаспособност“ не е случайна, а много добре премислена, тъй като формирането на компетентности чрез знания и умения не може и не бива да се мисли отвъд способностите, които са индивидуална характеристика на личността. Проникновението на Наталия Мацева не й позволява да остане само при институционалните решения за компетентностите, но да се основава и на онова, което ученика носи в себе си. Тя дава живот на вече утвърдената идея в езиковото обучение за използването на комуникативни ситуации и обосновава защо те трябва да се постигат чрез използването на текста, чрез който може да се даде не само лингвистична информация, но и културологична основа за развитие на личността. За целта дипломантката използва постигнатото вече в методиката от Кирил Димчев, Ангел Петров, Ваня Кръстанова, Фани Бойкова, Димка Димитрова, Деспина Василева, Мая Падежка, Маргарита Георгиева и др. Въведената карта за постигане на Умението за учене се основава на триединството: инструменти, размишления, самоконтрол, от което става ясно, че умението за учене е и психология на ученето. Концентрацията и рефлексията са двата пътя към критическото мислене, които са най-трудно постижими и основателно дипломантката е насочила вниманието си към тях. Във втора глава „Развиване на умения за учене при работа с текст в часове по български език от 5. до 7. клас (Методически идеи и практики)“ докторантката изхожда от изключително важната теза за необходимостта от овладяване на информацията. Познание и информация се намират в диалектична връзка, но за първото е нужна концентрация и съзерцание, а втората – информацията, се налага днес със скорост, поради което знанието се приплъзва преди да се структурира. Ето защо Наталия Мацева пише за „подбор на информацията“ (с.35) и всички техники, които тя предлага са всъщност забавяне на скоростта, за да може от фактите да се роди системата в знанието на учениците. В тази насока е много впечатляващ и ефективен проектът „Развиване на суперсили“ (с.48-52). Според мен успешен учител ще бъде този, който успее да намали скоростта в обучението. Дисертацията на Наталия Мацева предлага форми и техники на комуникация, чрез които ученика усвоява информацията – водене на записки, мисловна карта, презентирание, които са именно начин за систематизиране на знанието, след което идват рефлексията и саморефлексията, които обръщат информацията към личността на ученика. Така „към“ става „чрез“ в естествения ритъм на анализ и синтез. Тези виждания на докторантката са защитени с конкретни примери от методически разработки на уроци. Тя е много добра в детайлите и в разбивките на отделните дейности, които имат овкислено изведени формулировки, както е например при техни-

ката водене на записки (с. 54-56). Скеч записките са много оригинална идея, само не става ясно, защо има за тях ограничителен момент – да се ползват при деца, които имат влечение към изобразителното изкуство и в областта на природните науки. (с.55)

В трета глава „Значение на образователната среда за повишаване на познавателната активност на учениците“ докторантката е най-находчива. Първо трябва да отбележа, че тя има специално отношение към доброто настроение на учениците, създадено от положителни емоции. Тя вижда позитивната и подкрепяща класна стая именно чрез изразяване на емоции. Но обратно на Ницше, който, в повелята си „Създай настроение!“, вижда и опасност да отпаднат аргументите за дадено твърдение, Наталия Мацева открива в доброто настроение именно раждане на потребност и удоволствие от аргументирането (с.85). Нещо като събиране на добри енергии. Второ: в изискването на текстоцентризъм тя има предвид и връзката на обучението по български език с учебната програма по литература, която последователно е проявена в дисертацията. Особено находчива е работата върху приказката „Тримата братя и златната ябълка“ (с.114-117). В нея се вижда невероятния филологически и методически капацитет на Наталия Мацева. откриването на езикови форми във фолклорния и литературния текст допълнително отваря и разширява разбирането за текста. Трето: удоволствено е да се чете частта свързана с обучението в електронна среда, тъй като докторантката не оспорва качеството на този тип обучение – приема го като настояще и като перспектива. илюстрира някои възможности да се повлияе на средата в класната стая с цел да се се провокира заинтересованост към учебния процес(с.89-90). Основната привилегия е, че електронното обучение дава по-голяма свобода при избора на формите, методите и инструментите за преподаване. Докторантката се е възползвала максимално от тази свобода. Удивителното в труда на Наталия Мацева е, че тя не създава чувството за преди и сега, не търси предмет за отричане, за да утвърди иновациите. Класическото влиза в интеракциите ѝ както брашното в хляба – подсилва същността. Пример за това е съвместното преподаване – позната и изпитана форма от доста време, но находчивата връзка на обучението по български език с музиката поражда нови идеи и различни резултати (с.103-105). При използване на мозъчната атака тя вкарва повече психологизъм поради което интелектуалното търсене се преживява от учениците, още повече, че освен на логика се разчита и на фантазия (с.112). Наталия Мацева приема играта преди всичко като игрови ситуации и това е важна находка, тъй като по този начин играта не подчинява урока, а твори активности близки до житейския контекст. За целта докторантката използва платформи и технологии, но все пак в това увлечение трябва да се има предвид, че играта при децата не е само даденост, а е самозараждане. Децата творят играта. Технологиите направиха така, че децата от творци на игри станаха само консуматори на разработени игрови форми. В четвърта глава „Резултати и анализ на емпиричните данни“ по отделни критерии е проследена функционалността и резултативността на избраните стратегии. Успехът е безспорен и представен по най-добрия начин. За отбелязване е, че учениците

извеждат собствени разсъждения, стават инициативни и предприемчиви, което означава, че знанието ги дарява с жизненост.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В българската методика предложените компетентности първоначални са наложили институционално, поради което се зароди необходимост те да се осмислят като стратегии за усвояване на учебното съдържание в българските училища. Основателно беше да се започне от комуникативната компетентност (Ангел Петров), а чрез труда на Наталия Мацева за първи път се прави цялостна разработка на ключовата компетентност „Умение за учене“ в обучението по български език, която реално е основа за овладяване и на другите компетентности. Методологическото съчетаване на конкретност и системност е довело до разработена авторска Карта на умението за учене, която откроява както инструментите за ефективно управление на процеса на учене, така и урежда организацията на учебния процес. Особено ценно е извеждането на параметрите за измерване на ключовата компетентност „Умение за учене“, които дават възможност да се проследи реалната ефективност от използваните стратегии. Устойчива е общата концепция за работа с текст, която като методология е определена от авторката като текстоцентризм, а реално е осъзнато като единство на обучението по български език и по литература. Практическият резултат от предложените варианти за междупредметна и вътрешнопредметна интеграция дава основание да приемем обучението по български език като възможност за трансфериране на знания и умения в различни образователни предмети. Така езиковото обучение гарантира пораждането на активности в обучението по другите предмети. Ефектът от преливане на знания поражда устойчивост в усвояване и разбиране на знанието. Без да подценява и пренебрегва емоционалната характеристика на обучението по български език, Наталия Мацева е извела функционални алгоритми за усвояване на отделните техники, които са афективни, тъй като са апробирани в собствена методическа практика на докторанта.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Наталия Мацева представя седем статии, които тематично са свързани с дисертацията. Те са публикувани в престижни издания и са вече в научно обръщение. Реално чрез публикациите са представени ключовите моменти от дисертацията, която е добра стратегия на докторантката, тъй като е могла да получи научни мнения и преценки за постигнатото в статиите. Чест прави на Пловдивския университет издаването на списанието „Словото на младите“, което позволява да докторантите да се чувстват като общност. Една от публикациите е в реферирания списание „Български език и литература“.

9. Лично участие на докторантката

Дисертацията е оригинално научно изследване, основаващо се на задълбочено ползване на теоретичните изпочници и прилагане на личен опит като учител по български език и литература, който дава автентичност на получените резултати.

10. Автореферат

Авторефератът отразява вярно и концептуално дисертацията. Постигнатият синтез не изпуска ключовите моменти в труда както на ниво теория, така и като методология на избраните и практически реализирани стратегии.

11. Критични забележки и препоръки

Дисертацията е концептуална и добре структурирана с убедителни примери, с изложен собствен педагогически опит, което ме освобождава от необходимостта на правя самоцелни забележки, с които да удовлетворявам собственото си научно его.

12. Лични впечатления

Нямам.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Предвид приложимостта на предложените стратегии ще бъде от полза за учителите трудът да бъде издаден като книга.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Дисертационният труд показва, че докторантката Наталия Иванова Мацева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Методика на обучението по български език като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Наталия Иванова Мацева в област на висше образование: 1. Педагогически науки, професионално направление 1.3. Педагогика на обучение по... докторска програма Методика на обучението по български език и литература.

..... 20.... г.

Рецензент: .....

(подпис)

Проф.д-р Радослав Радев

(ак. дл., н. ст., име, фамилия)